

Straipsniai

SPAUDOS PAVELDO SAMPRATOS IR IŠEIVIJOS SPAUDOS PAVELDO SKLAIDOS KLAUSIMU

ALMA BRAZIŪNIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: alma.braziuniene@tinklas.net

Straipsnyje remiantis įvairiais užsienio ir Lietuvos autoriais analizuojama kultūros paveldo samprata, aptariama spaudos paveldo vieta kultūros paveldo sistemoje, nagrinėjami lietuvių išėivijos spaudos paveldo įpaveldinimo ir sklaidos klausimai. Daroma išvada, kad išėivijos spaudos paveldo dalis, nepretenduojanti į specifinės kultūros vertybės statusą, šiuo metu jau yra natūraliai integruotina į bendrąjį Lietuvos spaudos paveldo masyvą.

Reikšminiai žodžiai: kultūros paveldas, dokumentinis paveldas, spaudos paveldas, lietuvių išėivijos spaudos paveldas, išėivijos spaudos paveldo sklaida Lietuvoje

Gali pasirodyti, jog klausimas, kas tai yra spaudos paveldas, – naivus ir beprasmiš. Regis, visiems aišku, jog paveldas – visa tai, ką paveldime, ką gauname iš praeities. Bet vis dėlto reikėtų sutikti, jog kalbėdami apie paveldą, pirmiausia turime galvoje tuos iš praeities paveldėtus dalykus, kurie dabarties žmogui yra svarbūs ir būtini išsaugoti. O įvardiję ir pabrėžę saugos momentą, turėtume pripažinti, jog sąvokoje *paveldas* glūdi ir vertybinis momentas. Vadinasi, kalbėdami apie paveldą – ir nematerialųjį, ir apie materialųjį (ypač knygotyrininkus dominantį rašytinį, dokumentinį) – susiduriame su

visuomenės vertybiniu požūriu į paveldėtus dalykus. Nesant tokio santykio, visa, kas yra gauta iš preities, gali virsti chaotiška sankaupa (ar sangriūva). Mūsų santykiams su kultūros vertybėmis taip pat reikalinga sistema. Tik jai esant paveldėti dalykai gali būti įvardyti kaip paveldas. Taigi šio straipsnio tikslas būtų pateikti vieno iš dokumentinio paveldo rūšių – spaudos paveldo – sampratos analizę ir pažiūrėti, kaip Lietuvos spaudos paveldo kontekste atrodo išėivijos spaudos paveldo sklaidos situacija. Straipsnyje nesiekama išsamiai pristatyti išėivijos spaudos paveldo sklaidos (paskatų, būdų,

telkinių, vartotojų) šiandienos Lietuvoje, ji nagrinėjama tik kaip vienas iš įpaveldinimo atvejų.

Teoriniams paveldo sampratos klausimams Lietuvos humanitarai nėra itin dėmesingi. Šia tema yra rašę Jurgis Bučas [5; 6], Dalia Bražėnaitė-Dijokienė [4], Jonas Glemža [11], Domas Kaunas [14], Rasa Čepaitienė [7]. Kultūros paveldo ir kultūrinės atminties sąsajų ir saveikų klausimai nuosekliai nagrinėti Zinaidos Manžuch daktaro disertacijoje [17]. Užsienio mokslininkai teoriniams paveldo tyrimams yra paskyrę ne vieną veikalą. Ši tema plačiai nagrinėjama kulūrologiniu, filosofiniu, sociologiniu, komunikaciniu ir įvairiais kitais aspektais. Šiame straipsnyje bus remiamasi Petero Howardo [13], Pierre'o Nora [19], Davido C. Harvey'aus [12], Marko Raco [24] ir kitų darbais. Įvairiuose užsienio autorių veikaluose dažniausiai tiriami bendrieji kultūros paveldo ir jo santykio su istorine ir kultūrine atmintimi klausimai, o praktiniams tų klausimų aspektams nušviesti daugiausia telkiamasi nekilnojamojo kultūros paveldo pavyzdžiai. Lietuvoje irgi daugiausia dėmesio skiriama kaip tik nekilnojamojo kultūros paveldo problematikai, ypač – aktualioms urbanistikos paveldosaugos temoms¹. Specialesnių teorinių veikalų, skirtų vien s p a u d o s paveldo sampratai, užtikti nepasisėkė.

¹ Tam skirtas periodinis mokslo darbų rinkinys *Urbanistika ir architektūra* (Vilniaus Gedimino technikos universitetas). Minėtinas D. Bražėnaitės-Dijokienės straipsnis „Paveldosaugos sampratos kaita XX a. Lietuvoje“ [4].

Pirmiausia tektų išsiaiškinti, kuo sąvoka *palikimas* skiriasi nuo *paveldo* (taip pat ir mums aktualaus *spaudos paveldo*). Paskaita čia buvo praktinis kasdienio bibliotekų gyvenimo klausimas: nuo kada bibliotekose sukauptus spaudinių fondus (rinkinius, kolekcijas) jau galime vadinti spaudos paveldu, arba kitaip tariant, ar vakar išspausdintos knygos jau automatiškai tampa spaudos paveldu, ar visa, ką paveldime, įvardytina paveldu?

Lietuvų kalbos žodynas teigia, jog paveldas – tai „paveldėtas ir saugotinas medžiaginės ir dvasinės kultūros palikimas“ [8]. Šiame apibrėžime akcentuota ne tik įgijimo, paveldėjimo, bet ir įgytos vertybės saugojimo momentas. Šių sąvokų niuansus ir esminius skirtumus yra taikliai nusakęs J. Bučas:

„Palikimas – ką mums praeitis palieka, o paveldo vertybės – ką mes iš jo pripažįstame kultūros savastimi. „Palikimas“ ir „paveldas“ – tai ne alternatyvos ir ne sinonimai, o vientiso istorinio proceso susietos tęstinumo ryšiu sudėtinės dalys, tai atidavimas ir perėmimas. <...> Kultūros palikimu vadinami visi iš praeities išlikę kultūros objektai, kurie nėra juridiskai įvardinami kaip vertės bei apsaugos dalykas ir turi tik reliktinę reikšmę, o kultūros paveldu reikėtų vadinti tuos palikimo reliktus, kuriais kiekviena visuomenės karta suinteresuota ir turi juridinę teisę jais disponuoti“ [5, 135].

J. Glemža teigia, jog kultūros paveldas egzistuoja nepriklausomai nuo mūsų, bet jo statusas priklauso nuo to, kaip jis yra ištirtas, įvertintas ir kaip juridiskai įteisintas [11, 6]. Paveldosaugos teorijos srityje pastaruoju metu daug dirbanti istorikė R. Čepaitienė

pabrėžia, jog paveldas neegzistuoja pats savaime, *a priori*. Turi būti įpaveldinimo procesas. Vadinasi, visko iš praeities pasiimti neįmanoma, turime pasirinkti, ką saugoti. Pirmiausia turime susitarti, rasti konsensumą, ką vadiname istorijos ir kultūros vertybėmis [7, 22] (plg. su Gunčiu Bereliu: „net rizikinga – pedantiškai fiksuoti ir saugoti kiekvieną pasaulio minties judesio momentą: tai tokia stebėtinai absurdiška užgaida – varžytis su begalybe ir amžinybe <...>. Neapsakomomis pastangomis – bibliotekomis, archyvais, muziejais, kolekcijomis – žmogus bando apgauti amžinybę: įrodyti, jog rankraščiai vis dėlto nedega“ [3, 157]).

Kalbant apie spaudos paveldą, tokio susitarimo, arba įpaveldinimo, pavyzdys galėtų būti institucinių bibliotekų retų spaudinių skyrių vykdoma komplektavimo politika. Jau vien pats leidinio buvimo retų spaudinių skyriuje faktas rodo jo išskirtinį statusą: ribojamas jo naudojimas, kopijavimas ir kitoks reproduktivumas, draudžiama išduotis į namus ir kt. Čia aiškus tik visuotinai sutartas chronologinio spaudos paveldo saugojimo principas, t. y. kad būtina paisyti tam tikrų nustatytų išleidimo datų, pavyzdžiui, lietuviškoms knygoms iki 1864 metų. Ką dar šiuose skyriuose saugoti, tenka apsispręsti. Šis apsisprendimas dažniausiai susijęs su leidinio retumo kriterijais. O knygos retumas ir jo nustatymo parametrai yra ypač subjektyvus dalykas, priklausantis nuo daugelio kultūrinių, politinių, visuomeninių, dažnai ir emocijų aplinkybių (pavyzdžiui, retumo ir bibliofilinio leidinio sąvokų santykis).

Čia reikėtų pabrėžti, kad įpaveldinimo (bendro susitarimo) veiksmą institucionalizavus, juo lengvai galima manipuliuoti. Tereikia prisiminti, kiek sovietmečiu šioje paveldo saugos sferoje būta ideologizavimo: Retų spaudinių skyriuose kaip neva ypatingos vertės knygos saugotos pirmosios marksizmo leninizmo klasikų laidos, Leninui gyvam esant išspausdinti jo veikalai ir kt. Ideologizuota buvo ir lietuviškosios knygos senumo riba iki 1861-ųjų metų, iš tikrųjų neturėjusi esminės reikšmės knygos istorijos raidai. Tarpukario Lietuvos spaudos paveldas buvo arba visai neprieinamas (saugotas specfonduose), arba niekintas kaip menkavertis ir draustas. Dėmesį į valstybės kaip galingo veiksnio vaidmenį (ypač totalitarinėse visuomenėse) įpaveldinimo procese yra atkreipusi Ingė Lukšaitė: „Vakarų teoretikai formuluoja teorijas, lyg paveldo sampratos gali būti atsietos nuo valstybės formos, lyg jos galėtų egzistuoti beorėje, ne istorijos aplinkybių sąlygojamo laiko erdvėje“, – teigia ji². Įpaveldinimas kaip subjektyvus specialistų ir visuomenės susitarimo pavyzdys valstybės gali būti panaudotas saviems specifiniams tikslams. Sovietmečiu taip priversti buvo dirbti dalis paveldosaugos specialistų – vykdyti totalitarinės valstybės kultūros palikimo atrankos politiką. Kitų bandyta įvairiais būdais apeiti oficialiuosius kultūros palikimo tvarkymo potvarkius, kartais pasikliauta ir atsitiktinumais. Pavyzdžiui, sovietme-

² Autorė dėkoja šio straipsnio recenzentei habil. dr. Ingei Lukšaitėi už vertingas pastabas.

čiu Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Retų spaudinių skyriaus skaitykloje oficialiai buvo galima naudotis ir Vaclovo Biržiškos *Lietuviškąja enciklopedija*, nors kitose bibliotekose ji buvo prieinama tik specfonduose.

Taigi, kas lemia palikimo virsmą paveldu? Anot paveldo teoretikų, įpaveldinimo procesui svarbūs trys vienas kitą veikiančys faktoriai. Tarpusavyje jie sudaro nelyg trikampį, kurio kampai priklauso vienas nuo kito, o kartu daro įtaką visuomenei. Pirmasis kampas, arba blokas, – tai istorinė atmintis, kitaip tariant, tai, kas įvyko, arba praeitis. Antrasis kampas – pati istorija, arba kitais žodžiais, pastangos aprašyti tai, kas įvyko (čia paliksime nuošaly jau minėtą Lietuvos kultūros paveldui buvusį pragaištingą prievartinio kultūros palikimo ideologizavimo tarpsnį). Ir trečiasis kampas – dabartinis, bet iš istorijos atsiradęs produktas, t. y. paveldas [7, 24]. Paveldas kartu su istorine atmintimi (istorine sąmone) ir istoriniu diskursu (istorija) suponuoja istorinę kultūrą [21, 41]. Šioje refleksijoje ypač pabrėžtinas dabarties dėmuo. Paveldas, atėjęs iš praeities ir ją liudijantis, vis dėto yra dabarties produktas ir, anot R. Čepaitienės, „paveldo produktu tampa ne pats išteklius, o būtent jo interpretacija“ [7, 365]. Kitaip tariant, vėl grįžtame prie jau minėtos minties apie vertybinį angažuotumą ir paveldo objektų atrankos svarbą, o kalbant dar plačiau, ypač turint galvoje paveldonaudą, – net apie paveldo „įprekinimą“ [7, 365]. Taip interpretuojamas palikimas virsta paveldu.

Pierre'as Nora, vienas žymiausių šiuolaikinės Europos filosofų, apmąstydamas vis labiau ryškėjantį pernelyg didelį istorinės atminties koncepto sureikšminimą, apie pavojingą tendenciją kaupti visa, kas susiję su praeitimi, sako:

„Nesugebėjimas numatyti ateities savo ruožtu verčia mus pamaldžiai, gal net truputį apatiškai, kaupti visus vizualinius pėdsakus ir visus materialius ženklus, kurie liudys (tikriausiai) tai, kuo mes esame tapę arba kuo tapsime. Kitaip sakant, tai yra bet kokios istorijos teleologijos pabaiga – baigtis istorijos, kurios pabaigą mes žinome, – įsakmiai liepianti atlikti „pareigą atminčiai“ (*devoir de mémoire*), apie kurią tiek daug kalbama“ [19, 15].

Ir paaiškina, kodėl taip yra atsitikę šiuolaikinės visuomenėje:

„Vientiso laiko idėja nurodė, ką iš praeities būtina išsaugoti, kad sukurtume trokštamą ateitį. <...> Ateičiai buvo galima suteikti praeities atkūrimo, progreso arba revoliucijos formą. Šiandien atsisakyta visų trijų aiškių schemų, „istorijai“ suteikiančių struktūrą. Nuo šiol ateitį gaubia visiška nežinomybė. Dėl šios nežinios dabartis – o ji, be abejonės, turi išskirtinius techninius praeities išsaugojimo įrankius – priverčia mus atsigręžti į praeitį ir ją prisiminti. Tačiau mes nežinome, ką reikės žinoti mūsų palikuonims, kad jie galėtų susivokti“ [19, 15].

Taigi matome, jog neaiškioje šiandienoje („nežinios dabartyje“) praeities, dabarties ir ateities sandūrą liudijantis ir ją reflektuojantis paveldas tampa svarbiu veiksmu visame *visuomenės – įpaveldinimo – savivokos* procese. Kalbant apie knyginį (spaudos) paveldą, būtina prisiminti rusų knygos teoretiko ir bibliofilo Marko Raco teiginius,

jog paveldas turi būti „prijaukinamas“, interiorizuojamas. Anot jo, kultūros lobiai tokie pasidaro tik tuomet, kai jie yra apmąstomi ir įsavinami, kai pradeda veikti individo sukurtas knygos vidinės komunikacijos dėsnis, tam tikras kultūros įsavinimo mikrokosmas:

„Sandėlyje gulinčios krūvos knygų, nežinomųjų pirkėjui, dar ne lobynas. „Lobiais“ jas padaro (dirbtinai!) tik skaitytojas ir (arba) bibliofilas, kuris jas ne tik paprasčiausiai nusiperka ir skaito, bet perskaito ir įkomponuoja į savo rinkinio struktūrą. Ir jų vertę lemia ne išleisti rubliai (doleriai, frankai), o tai, kiek jos keičia jau susiklosčiusią situaciją. <...> Kitaip sakant, pasaulio kultūros lobiai tokie pasidaro tik tiek, kiek jie yra interiorizuoti, kiekvieno iš mūsų suvokti ir įprasminti kaip savi lobiai. Tai tokie keisti dalykai, kuriais neįmanoma pasinaudoti vien iš išorinių, vartotojų, pozicijų. Todėl kiekviena karta šį darbą turi daryti iš naujo. Tokia kultūros paveldo prijaukinimo kaina. Antraip jis pavirsta į bevertį paveldą“ [24, 234].

Įpaveldinimo procese labai svarbi tam tikra distancija tarp paveldo objekto ir jo adresato. Ypač ryškus chronologinės distancijos vaidmuo. Ne veltui posakis „laikas parodys“ dažnu atveju tampa vienu iš lemiančių veiksnių nustatant vieno ar kito leidinio vertę. Kitaip tariant, kad ir kokie ryškūs ir objektyvūs būtų vienos ar kitos knygos vertės kriterijai, dažniausiai juos patikrinti gali tik laikas (istorija). Čia tektų prisiminti bibliofilus, jų įgimtą ar išsiugdytą leidinio vertės pajautą, intuiciją, gebėjimą žaibiškai apsispręsti nustatant vienos ar kitos knygos vertę. Tokių savybių kartais pritrūksta institucinių bibliotekų darbuotojams, vertinantiems leidinį.

Kita vertus, kaip paaiškinti, jog kai kurių šiandienos institucinių bibliotekų paveldo padalinių struktūroje yra ir vadinosios „einamosios literatūros“ fondai, t. y. dabar išleidžiamos („saugyklinės“) knygos. Jos sensta, jų statusas keičiasi, ir dalis jų pagal esamus reglamentuojamuosius dokumentus nurašomos kaip nebeaktualios. Bet ar spaudos paveldas gali būti nurašomas? Turėtume atsakyti, jog ne. Tai, ką įpaveldiname, turime saugoti ateities kartoms. Vadinasi, turėtume pripažinti, jog visa, kas yra ką tik išspausdinta, dar nėra paveldas. Knyga, kaip ir visa aplinkui, sensta, ir vakarų ryškštis spaudinys sendamas kasdien artėja įpaveldinimo link. Bet ar jis bus įteisintas kaip paveldas? Institucinių bibliotekų praktikoje atsakymas į šį klausimą gali priklausyti ir nuo laiko distancijos, iš kurios bus pažiūrėta, ir nuo bendro teoretikų ir praktikų susitarimo (ne kiekvienas vakardienos spaudinys yra spaudos paveldo objektas), ir nuo daugelio kitų aplinkybių – įpaveldinimo procesas yra ganėtinai sudėtingas. Pavyzdžiui, pastebima, jog visuomenėje, veikiant atskirų jos narių vertybinėms orientacijoms, socialiniams ir ekonominiams veiksniams, vyksta ir stichiška paveldo atranka, kuriai neturi tiesioginės įtakos institucinės paveldo globos struktūros. Tai ryškiai galėtų pailiustruoti sovietmečio asmeninių bibliotekų istorijos tyrimai (deja, dar beveik nepradėti), kai šeimos bibliotekose sukauptas spaudos paveldas itin aiškiai skyrėsi nuo ideologiškai angažuoto oficialiojo institucinių viešųjų bibliotekų komplekto jamo leidinių repertuaro (pavyzdžiui, būtų

smalsu pasekti, koks procentas privalomųjų Leonido Brežnevo tritomio knygų, kurias turėjo nusipirkti visi pedagogai, iš tikrųjų buvo saugomas, kiek jų iš karto papuolė į makulatūrą, o kiek buvo naudota kaip parodija ir pan.).

O gal galima įvardyti konkrečią datą, laikotarpį, epochą, kai istorinis palikimas pradėtas suvokti kaip ypatinga vertybė? Klausimas apie įpaveldinimo ir visuomenės savivokos dalykus (reiškinius), paveldo prigimtį rūpi daugeliui tyrėjų. D. C. Harvey'us tam yra paskyręs studiją, kurioje įrodo, jog tokia hipotetinė data (pavyzdžiui, britams ji dažniausiai asocijuojasi su XIX a. pabaigoje atsiradusiu Williamo Morriso visuomeniniu sąjūdžiu už autentiško Viduramžių rankų darbo meno atgaivinimą) negalima ir kad paveldas – tai nuolatinis socialinis ir kultūrinis procesas („paveldas visada buvo su mumis ir visuomet buvo kuriamas žmonių pagal tuolaikines jų nuostatas ir jų patirtį“) [12, 320]. Dabartis pati nurodo, ką pasirinkti iš praeities ir ką panaudoti ateityje: „Kadangi visas paveldas iš esmės sukuriamas dabartyje, mūsų santykis su praeimi suprantamas kaip santykis su šiandienos laiko ir erdvės patirtimi“ [12, 325]. „Mes turime pripažinti, suprasti ir suvokti paveldo fenomeno ilgaamžę trajektoriją, kitaip mes visiškai nieko nesuprasime. Kaip pabrėžia Lowenthalis, suvokti paveldą yra esminis dalykas. Mes turime jį kontroliuoti, priešingu atveju, jis kontroliuos mus“, – apibendrina D. C. Harvey'us [12, 328]. Bet jeigu tai procesas, ar tai reiškia, kad jį reikia suvokti kaip visą procesą, ar galimas ir dali-

nis? Ar toks procesas turi ir pabaigą, o jeigu taip, ar paveldas ir miršta? Šiuos klausimus kelia P. Howardas ir atsako, jog paveldas – jokių būdu ne statiškas reiškinys. Paveldo procesas apima radimosi, arba formavimosi, inventorinimo (registravimo), įvertinimo, apsaugos, atnaujinimo (restauravimo), kaitos ir kartais net sunaikinimo tarpsnius [13, 186]. Už viso šio proceso kontrolę turi būti atsakingi paveldo vadybininkai, – teigia P. Howardas [13, 186]

Taigi, į ką turėtų būti sutelktas kultūros vadybininkų, šiuo atveju bibliotekų paveldo skyrių darbuotojų, žvilgsnis? Kas padėtų suvokti ir įsavinti spaudos paveldo fenomeną, jo dabarties vertybinius akcentus? D. Kaunas čia pabrėžia kultūros paveldo objektų registravimo (inventorinimo), apsaugos, prieigos prie jų ir panaudos momentus: „Savaime paveldas vertės dabarčiai neįgis. Ją būtina sukurti nuosekliai ir išsamiai fiksuojant visuotiniu sutarimu pripažintus kultūros istorijos objektus, juos apsaugant, sukuriant prieigos ir panaudos sąlygas visuomenei ir tyrėjams“ [14, 11]. Kitaip tariant, nuosekliai prižiūrint paveldo proceso vyksmą. Bet net ir turint įgyvendintas minėtas inventorinimo, apsaugos ir prieigos sąlygas, kiek čia svarbus yra bendras paveldo suvokimo momentas, kad, kaip teigia Lowenthalis, ne jis, o mes jį galėtume kontroliuoti?

Šioje paveldo savivokos situacijoje labai svarbi jau minėta „istorinė trajektorija“, tam tikras objektyvus atsiribojimas (ar bent jo siekis), siektinas „žvilgsnis iš šalies“. Kaip tik chronologinė distancija skatina teorinę

refleksiją, objektyvų vieno ar kito kultūros reiškinių įvertinimą. Vadinas, norint įvardyti vieną ar kitą spaudos paveldo faktą kaip kultūros paveldo reiškinių, reikalinga ne tik chronologinė, bet ir teorinė refleksinė (mokslinė) distancija. Pavyzdžiui, sovietmečio spaudos paveldo suvokimo klausimas. Gal jau pribrendo laikas įvertinti tuo metu sukauptus knygų fondus? Gal pernelyg greitai juos iššvaistėme? Prisiminkime masinių knygų valymą viešosiose bibliotekose po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Juk, kaip teigia R. Čepaitienė, „atmetant ideologiškai *svetimą* paveldą, nejučia mažėja ir *savojo* vertė“ [7, 291].

Kitas nerimą keliantis dalykas būtų toks. Atsiriboję nuo fasadinės sovietinės paminklosaugos ideologijos ir atsigręžę į Vakaruose kultivuojamą ir ypač UNESCO skatinamą, demokratizmo išraišką įkūnijančią paveldosaugos koncepciją, ar nebūsimė palikę tam tikro plyšio savo kultūros³ is-

³ Daugiaprasmiškai traktuojama ir pati kultūros samprata, ypač paveldo kontekste. Sakysim, rytiečiai (konfucionistai) kultūrą „protingai jaučia“, suvokia kaip gamtos tęsinį. Todėl ir paveldosaugos srityje jie formos išsaugojimui daug dėmesio neskiria. Mes, vakariečiai, atvirksčiai, saugome kaip tik formą. Rytiečių akimis, mes tik apsimetantys, kad saugome objektą, o iš tikrųjų dažniausiai jis būna esmiškai pakeistas, perdirbtas, o jie saugantys pačią substanciją. Kultūra dažniausiai tapatinama su vyriškuoju pradū, o gamta (tai, kas natūralu) – su moteriškuoju. Anot Vytauto Kavolio, taip suvokiama kultūra tampa nelyg apčiuopiamu daiktu, o tokią kultūrą aprašyti – tai viso labo išsamiai suregistruoti, suinventorinti jos reiškinius [15, 60–61]. V. Kavoliui artimesnė semantinė kultūros samprata. Jis siūlo kultū-

torijoje, nekreipdami pakankamo dėmesio kaip tik į paminklinius elitinės kultūros paveldo objektus? Mat sąvoka *paminklas* žymi išskirtinį, elitinį, reprezentatyvų kultūros palikimo faktą, o *paveldas* – universalų, demokratiškesnį, visiems prieinamą kultūros palikimo faktą (R. Čepaitienė: „įmanoma nubrėžti skirtumą tarp *paminklo* išskirtinumo, elitiškumo, reprezentatyvumo ir *paveldo* universalumo, prieinamumo, demokratiškumo“ [7, 17]). Pastaruoju metu Vakarų kultūros tyrimų ir paveldo išsaugojimo tendencijos krypsta ne į aukštosios kultūros, o atvirksčiai – į kasdienybės kultūros, subkultūrų akcentus. Bet Lietuvoje dėl istorinių priežasčių, ypač dėl dirbtinio istorinio kultūrinio tęstinumo pertrūkio sovietiniu laikotarpiu, istoriniai elito kultūros tyrimai, tarp jų ir, tarkime, dvarų bibliotekų rekonstrukcijos bei platesnieji dvarų

lą traktuoti kaip visumą to, kas reikšminga, o reikšmė atsiranda individų patirtyje. Kultūra – tai reikšmių visuma, nuolat atsinaujinantis reikšmių srautas, – teigia V. Kavolis [15, 61–62]. Šitaip, semiotiškai, kultūrą suvokia ir Cliffordas Geertzas, vienas ryškiausių šių laikų kultūrologų: „Kaip ir Maxas Weberis, tikiu, žmogus – tai savo paties suregztuose prasmų voratinkliuose pakibęs gyvūnas; manau, kad tie voratinkliai – tai kultūra, tad ir jos analizė turėtų būti ne koks nors dėsningumų ieškantis eksperimentas, o reikšmių ieškantis interpretacinis mokslas“ [10, 5]. Tokia kultūros sąvokos interpretacijų įvairovė, kaip pabrėžia Antanas Andrijauskas, būdinga kaip tik dabarties postmodernistinei kultūrologijai, kai „atsisakoma ankstyvajam kultūros mokslų raidos etapui būdingos „kultūros“ sąvokos ontologizacijos, vienintelio teisingo ir universalus jos apibūdinimo“ [1, 12].

knygos kultūros tyrimai, atvirksčiai, išlieka itin aktualūs. Todėl pernelyg siaura kultūros paveldo samprata (ypač – absoliutinant UNESCO paveldo sampratą) neturėtų būti beapeliaciškai paraidžiui suprantama. Ypač tai aktualu Lietuvoje, kur pusę šimtmečio elitinės kultūros tyrimai, atvirksčiai, buvo netoleruojami, netgi draudžiami, kur pati elitinė kultūra buvo sunaikinta. Kaip pavyzdį galima pateikti ryškiausią ir knygos žmonėms labai pažįstamą atvejį. Sovietiniais metais bibliofilija negalėjo būti plėtojama, nes buvo sunaikinta pati bibliofilinių leidinių leidyba, bibliofilai turėjo tenkintis tik retrospekciniais, t. y. seniau leistų, leidinių rinkimu. Tad turėtume sutikti, jog elitinės („paminklinės“) kultūros (taip pat ir elitinės spaudos paveldo kultūros) tyrimai Lietuvoje tebėra itin aktualūs.

Dabar pažiūrėkime, kiek spaudos paveldo teorinės išvalgos yra aktualios lietuvių išėivijos spaudos paveldui, kaupiamam Lietuvoje, kiek jo sklaidos aktualijos gali prisidėti prie istorinės atminties trūkinėjimo (neventisumo) mažinimo pastangų, kitaip tariant, kaip reiškiasi dabarties dėmuo įpaveldinimo procese.

Pirmiausia tektų konstatuoti, jog išėivijos lietuvių spaudos paveldo aprėpties šiandienos Lietuvos valstybinėse ir asmeninėse bibliotekose tiksliai įvardyti negalime – tokie tyrimai nebuvo daromi. Vis dėlto aprioriškai galime teigti, jog didžioji dalis viso lietuvių išėivijos spaudos paveldo yra Lietuvos institucinėse bibliotekose, nors nemažai jo saugoma ir Lietuvos muziejuose bei archyvuose. Tokie muziejai kaip Lietuvos

nacionalinis, Šiaulių „Aušros“, Maironio lietuvių literatūros ir kiti savo saugyklose turi daug spaudinių, taip pat ir leistų užsienio lietuvių spauštuvėse⁴.

Ar galėtume sakyti, kad Lietuvoje sukauptas išėivijos spaudos paveldas jau yra „savas“, kad, M. Raco žodžiais tariant, yra suvoktas ir įprasmtas kaip savi lobiai, kad yra įpaveldintas? Ar išėivijos spaudos paveldas jau yra tapęs Lietuvos spaudos paveldo savastimi? Kaip jis suvokiamas praktinėje

⁴ Čia vertėtų prisiminti bibliotekų, archyvų ir muziejų veiklos funkcinis panašumus ir skirtumus, kuriuos taikliai yra apibrėžęs Friedrichas Waidacheris: „Muziejai kaupia atrinktus originalius ir autentiškus tikrovę liudijančius objektus, bibliotekos kaupia informaciją, paskelbtą dokumentuose, o archyvai priima raštiškas žinias kaip istorinių santykių paliudijimus <...>. Ir bibliotekoms, ir archyvams pirmiausia rūpi ne materiali informacijos šaltinių substancija, o pati informacija, esanti spaudiniuose ir dokumentuose. Bibliotekos ir archyvai renka mentefaktus, o muziejai – artefaktus ir gamtos objektus“ [22, 216]. Muziejinis paveldas apima taikomosios ir vaizduojamosios dailės objektus, bažnytinius reikmenis, ginklus, muzikos instrumentus ir kitokius muziejinės veiklos objektus. Dokumentinio ir muziejinio paveldo takoskyra sąlygiška: dokumento, kaip bibliotekų ir archyvų veiklos objekto, ir muziejinio eksponato skirtumai yra kontekstiniai, nes, tarkim, bibliotekų retų spaudinių skyriuose sukauptos knygos jau yra ne tik *mentefaktai*, t. y. minties išraiška, žmogaus proto dariniai, jie kartu yra ir *artefaktai*, t. y. pagal įvairiausių estetinius, funkcinis ir visokius kitokius kriterijus dirbtinai žmogaus sukurti objektai (skirtingai nuo natūraliai padarytų). Čia knyga jau yra ir muziejinis objektas (muzealija), kitaip tariant, knygos funkcijos šiuo atveju susidvejina.

bibliotekininkystės sferoje (kaip saugomas ir tvarkomas)? Kokios institucijos jo sukauptas daugiausia? Ar jis turi specialų statusą kitų spaudos paveldo rūšių atžvilgiu, ar išskiriamas tik informaciniu lygmeniu, t. y. kataloguose, kartotekose, rodyklėse, elektroninėse duomenų bazėse?

Šiems klausimams išsiaiškinti 2007 m. rugsėjį straipsnio autorės buvo vykdyta Lietuvos didžiųjų bibliotekų (valstybinės reikšmės, apskričių viešųjų, aukštųjų mokyklų) darbuotojų apklausa. Nestruktūruoto interviu anketos buvo išsiuntinėtos Retų spaudinių ar kitokius specializuotus spaudos paveldo skyrius turinčioms Lietuvos bibliotekoms. Nesiekta išsamaus išėivijos spaudos paveldo telkiniu apimties ir sklaidos rezultato (tai galėtų būti ateities tyrimų objektas), orientuotasi į išėivijos spaudos paveldo atskirose bibliotekose įsavinimo (įpaveldinimo) faktus⁵. Apibendrinus rezultatus paaiškėjo, jog išėivijos spaudos paveldas kaupiamas įvairiuose bibliotekų skyriuose pagal bibliotekos specifiką. Tose bibliotekose, kuriose yra specializuoti litua-

⁵ Už informaciją rengiant straipsnį esu dėkinga Silvijai Vėlavičienei (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka), Sondrai Rankelienei (Vilniaus universiteto biblioteka), Nijolei Kasparavičienei (Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka), Irenai Vitkauskienei (Kauno apskrities viešoji biblioteka), Astai Kazakevičiūtei (Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka), Ilnai Mažylytei (Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka), Danutei Steponavičiūtei (Klaipėdos universiteto biblioteka), Pranei Kupčiūnienei (Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka).

nikos ir retų spaudinių skyriai, jis saugomas pirmiausia ten (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo, Vilniaus universiteto, Lietuvos mokslų akademijos, taip pat Kauno ir Panevėžio apskričių bibliotekos)⁶.

Daugiausia išėivijos spaudos paveldo sukaupta Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Čia saugoma daugiau kaip 70 tūkst. nuo XIX a. pradžios išleistų išėivijos knygų užsienio kalbomis ir per 15 tūkst. išėivijos lietuviškųjų knygų. Be to, sukauptas didelis išėivijos smulkiosios spaudos fondas. Pabrėžtina, jog kaip tik šioje bibliotekoje išėivijos spaudos paveldas saugomas ir kaip Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo dalis. Tai suteikia šiai spaudos paveldo daliai ypatingą statusą: čia negalioja bendrieji bibliotekiniai spaudinių tvarkymo principai (chronologinės ribos, vertės ir aktualumo kriterijai, nurašymas ir kt.), užtikrinama profesionali šio fondo priežiūra (konservavimas, restauravimas, saugojimas atskirai nuo kitų bibliotekos fondų specialiose saugyklose, atitinkančiose dokumentų saugojimo standartų reikalavimus), apsauga (vartotojai gali naudotis tik išimtiniais atvejais specialiose skaityklose ir tik tuo atveju, jei kituose bibliotekos fonduose nėra kito egzemplioriaus ar jo kopijos), nuosekli išėivijos spaudos desideratų paieška ir kt. [18].

Vilniaus universiteto bibliotekoje apie 18 tūkst. išėivijos spaudinių yra Lituanisti-

⁶ Dėl minėtų priežasčių spaudos paveldo apimties ir apskaitos vienetai čia santykiniai, pavyzdžiui, specialiai neišskiriamos periodinių leidinių apimtys.

kos skaitykloje, daugiau kaip 2 tūkst. senųjų, išleistų iki 1918 metų, – Retų spaudinių skyriuje, be to, išėivijos spaudos paveldo yra bendruosiuose bibliotekos fonduose, ypač – paskirose kolekcijose. Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešojoje bibliotekoje yra apie tūkstantį, Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos Dokumentų saugojimo skyriuje – apie 1,5 tūkst., Kauno apskrities viešosios bibliotekos Senųjų ir retų spaudinių skyriuje – apie 4 tūkst., Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Retų spaudinių skyriuje per 13 tūkst. išėivijos spaudos paveldo vienetų. Vien Klaipėdos universiteto bibliotekos Kazio Pemkaus kolekcijoje šiuo metu suskaičiuojama daugiau kaip 25 tūkst. vienetų leidinių. Ne ką mažiau išėivijos spaudinių yra pasklidusių ir po rajonų savivaldybių bibliotekas. Vien Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka turi apie 5 tūkst. išėivijos leidinių, bet dalis jų yra patekę į kitas rajono miestelių ir kaimų bibliotekas.

Atskirai kaip ypač vertingą specifinį telkinį reikėtų minėti Lietuvos istorijos instituto bibliotekoje saugomą lietuvių išėivijos spaudos paveldą. Dėmesį į šio telkinio vertę jau yra atkreipę specialistai [23, 197]. Mat kaip tik šiai bibliotekai 1990 m. buvo perduota buvusio Partijos istorijos prie LKP CK instituto biblioteka, sovietmečiu laikyta ideologiškai patikimiausia vieta „kenksmingiems“ išėivijos spaudiniams laikyti. Čia buvusiam didžiausiam sovietmečiu specfonde buvo 26 739 spaudiniai [16], iš jų daug ir kitose Lietuvos bibliotekose nesa-

mų. Šios bibliotekos fondai lauktų specialių knygotyros tyrimų.

Taigi galime teigti, jog struktūriškai apčiuopiamiausi lietuvių išėivijos spaudos paveldo klodai yra tradiciškai susiklosčiusios struktūros didžiosiose Lietuvos bibliotekose. Žemesnės administracinės priklausomybės bibliotekose (aukštųjų mokyklų, savivaldybių) dėl šių bibliotekų specifikos išėivijos spaudos paveldas išsklaidytas po įvairius bibliotekų skyrius (kraštotyros, meno, vaikų ir kt.) arba yra įsiliejęs į bendruosius bibliotekų fondus. Šio paveldo paplitimo geografija Lietuvoje irgi gana plati, ir šis sklaidos faktas galėtų būti vienas iš jo gyvybingumo liudijimų – ne tik skaitomumo, bet ir pačia paprasčiausia informacine pažintine prasme. Bet tai dar jokių būdu nereiškia, kad šiandienos lietuvių išėivijos spaudos paveldo sklaidos geografija yra tikslinė. Tai daugiausia buvusių sovietmečio bibliotekų specfondų ir po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. iš užsienio plūstelėjusių siuntų su lietuviškomis knygomis išdava. Kaip ir kur jos „nusėdo“, lėmė ne kokia nors rimtesnė koordinacinė veikla, o veikiau paskirų kultūros žmonių asmeninis aktyvumas ir iniciatyvos. Pavyzdžiui, dabartinėje Pasvalio Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje taip atsidūrė nemažai ne tik su M. Katiliškio susijusios, bet ir kitos lietuvių išėivijos spaudos (vien periodinių leidinių – apie 1500 egz. [20]).

Nors išėivijos leidiniai daugumoje bibliotekų yra kataloguoti ir atsispindi bendruosiuose bibliotekų kataloguose, o kai kurių bibliotekų – ir LIBIS suvestiniame elektro-

niniame kataloge, bet net vienoje kurioje nors bibliotekoje sukaupto išėivijos spaudos paveldo visumą aprėpti gana nelengva. Asta Kazakevičiūtė taip apibūdino Vilniaus apskrities A. Mickevičiaus viešosios bibliotekos išėivijos leidinių situaciją:

„Išėivijos paveldą biblioteka pradėjo kaupiti tik nuo Nepriklausomybės paskelbimo, kai knygos pradėjo keliauti iš už užjūrio, specfondų neturėjome, buvo tik pavienių leidinių. Atskirame fonde jie dabar neišskirti, yra Abo-nemento skyriaus fonde, Saugyklų skyriuje, pavienių – ir kituose: Meno, Vaikų literatūros. Chronologinės ribos – 1945–1990, pavieniai – XIX a. pab.–1940. Betgi kaip jų visumą surasti? Atskirai jie nekataloguojami, specialių kartotekų nėra, vienas elektroninis katalogas. Žodžiu, jie pas mus integravosi“ [2].

Šis apibūdinimas būdingas daugumai Lietuvos bibliotekų: iš bendrųjų fondų išskirti išėivijos spaudos paveldą sudėtinga dėl tų pačių minėtų priežasčių: nėra specialių kartotekų, paieška galima tik pagal užsienio lietuvių leidyklas, leidinių autorius ir pavadinimus. Išėivijos spauda nėra saugoma specialiais proveniencinio pobūdžio telkiniais (rinkiniais, kolekcijomis), t. y. sutelkta pagal dovanotojus ir kitus komplektavimo šaltinius. Šie faktai leidžia daryti prielaidą, kad išėivijos spaudos paveldas kitų leidinių atžvilgiu neturi išskirtinio statuso. Kita vertus, apibendrinamasis citatos pabaigos sakiny-sis privertė suklusti: gal taip ir turėtų būti, gal to ir reikia? Integruotis, kad nebūtų svetima. Jeigu jau išėivijos spaudos paveldas „integrovosi“, gal jau jis savas tarp savų, taigi įpaveldintas? Bet ar mechaniškas suliejimas jau ir bus įpaveldinimas? Ar tik to ir užten-

ka? Koks turėtų būti kelias nuo mechaninio į(si)liejimo iki šios spaudos paveldo dalies tapsmo viso kultūros paveldo savastimi? Čia vėl tektų sugrįžti prie P. Howardo apibrėžto įpaveldinimo ciklo ir atidžiai panagrinėti, kaip ir kiek našiai konkrečiu atveju veikia kiekviena šio proceso grandis.

Skaitančioji Lietuvos visuomenė tikriausiai įsiminė kultūrinėje spaudoje 2007 m. paskelbtą Virginijaus Gasiliūno rašinį „Bibliografinė neteisybė“ [9] – pagalbos šauksmą dėl pokario partizanų spaudos paveldo visavertčio įvesdinimo į šiandienos informacinę erdvę. V. Gasiliūnas siūlė atkreipti ypatingą dėmesį ne tiek į patį nykstančio partizaninės spaudos paveldo faktą, kiek aliarmavo dėl partizaninių leidinių nelygiavertiško atspindėjimo vartotojui prieinamoje informacinėje erdvėje. Šis pavyzdys galėtų būti išėivijos spaudos paveldo sklaidos informacinėje erdvėje paralelė. Tereikia prisiminti Silvijos Vėlavičienės užfiksuotą faktą: išėivijos spaudos bibliografams atskleidus Salomėjos Neries nekrologo 1947 m. išėivijos periodikoje autorystę (tai atradimo vertas dalykas), lietuvių literatūros istorikų šis faktas nepasiekė: ir toliau apgailestaujama dėl neišaiškintos nekrologo autorystės [23, 205]. Kartu šis pavyzdys rodo, jog spaudos paveldo tyrėjų ir bibliografų dar ne viskas padaryta, kad jų darbo vaisiai deramai pasiektų ir surastų savąjį adresatą (aktualinimas, populiarinimas, informacinė sklaida).

Ypač reikėtų pabrėžti išėivijos spaudos paveldo informacinės sklaidos svarbą. Ir čia būtų kalbama ne apie kokio nors specialaus statuso šiam paveldui suteikimą, o apie jo

vertybinius akcentus. Pavyzdžiui, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos institutas nuosekliai dirba kaupdamas ir aktualindamas išėivijos spaudos ir rankrašėtinių paveldą. Čia esamuose 32 archyvinuose fonduose saugoma daug vertingos kultūrinės medžiagos. Perduotos atskirų išėivijos kultūros ir mokslo veikėju, pavyzdžiui, Aleksandro Štromo, Broniaus Kviklio, Vytauto Kavolio, asmeninių bibliotekų knygos. Dalis jų sudaro atskirus telkinius, saugomos *in corpore* kaip visuma, vadinasi, įpaveldina asmeninę biblioteką kaip kultūros faktą, o kartu tampa dalykine temine literatūra studijų ir mokslo tyrimo tikslams (pavyzdžiui, A. Štromo knygų rinkinys jo vardo skaitykloje). Vis dėlto kirba klausimas, ar ne pernelyg dažnai tokios knygos nukeliauja į bendrųjų fondų lentynas ir yra išskirstomos pagal bendrąsias saugojimo taisykles, ar visada fiksuojama informacija apie tokių leidinių išskirtinumą, individualumą, jų proveniencinę priklausomybę? Čia labai daug lemia bibliotekininko išprusimas, nuovoka, išsiugdyta leidinio kultūrinės vertės pajauta.

Ne menkesnės žmonių, saugančių išėivijos spaudos paveldą, kultūrinės nuovokos, išskirtinės leidinio vertės pajautos prireikia ir atvirkščiu atveju – kai susiduriame su spaudos leidiniais, kurie į specifinės kultūros vertybės statusą dėl vienių ar kitų priežasėių jau pretenduoti. Antai prieš keletą metų Šiaulių universiteto bibliotekos darbuotojos susirūpino jų bibliotekai dovanotų išėivijos dailininko Žibunto Mikšio asmeninės bibliotekos knygų likimu. Dailininkas savo knygas yra paskyręs Šiaulių

universiteto studentams, ir šie noriai jas skaito. Bet dauguma šių knygų, nors ir išleistos šiandienos Lietuvoje, yra primargintos dailininko pastabų bei komentarų (neretai drastiškų ir obsceniškų), braukymų ir originalių jo piešinių. Tokių knygų tekstinę vartę gožia specifinė artefaktinė jų vertė: šios knygos nelyg veidrodis atspindi jų savininko asmenybę. Vadinasi, iš bendros bibliotekos knygų masės jos jau išskirtinos ir saugotinos specialiau.

Apibendrinant būtų galima daryti išvadą, jog sutarę spaudos paveldu įvardyti tą visuminio spaudos palikimo dalį, kurią saugome kaip juridiskai įteisintą vertybę, šia nuostata turėtume vadovautis ir kalbėdami apie išėivijos spaudos paveldą. Taigi ta išėivijos spaudos paveldo dalis, kuri nepretenduoja į specifinės kultūros vertybės statusą, šiuo metu Lietuvoje jau yra natūraliai integruota į bendrąjį mūsų kultūros lobyną. Ji čia ir toliau turėtų aktyviai funkcionuoti, žinoma, nepraradama savo kilmės specifikos ir tą kultūros telkinį darydama spalvingesnį. Integracija ir savitumo išsaugojimas – dalykai, apskritai aktualūs šiandienos kultūros pasauliui. Mūsų kalbamu išėivijos spaudos paveldo Lietuvoje atveju jie išky-la kaip klausimai, spręstiniai ir teoriškai, ir praktiškai. Pagrindinis šiandienos rūpestis dėl išėivijos spaudos paveldo Lietuvoje būtų sutelkti teorinę mintį ir taip rikiuoti praktinius darbus, kad čia iškeltos sąvokos – integracija ir savitumo išsaugojimas – nebūtų suvokiamos kaip dviejų nesutaikomos priešpriešos pusių apibūdinimas, o reikštų siektiną aktyvią ir kūrybišką dermę.

NUORODOS

1. ANDRIJAUSKAS, Antanas. Kultūros sąvokos prasmių laukas ir funkcijos. *Logos*, 2001, nr. 24, p. 6–21.
2. *Astos Kazakevičiūtės 2007 09 18 el. laiškas*. Autorės el. pašto archyvas.
3. BERELIS, Guntis. Tyla ir žodis. Iš *Miestelėnai: tyla ir postmodernioji kultūra: kultūrologinis almanachas*. Vilnius, 1999, p. 153–170. ISBN 9986-638-11-9.
4. BRAŽENAITĖ-DIJOKIENĖ, Dalia. Paveldosaugos sampratos kaita XX a. Lietuvoje. *Urbanistika ir architektūra*, 2000, t. 24, nr. 2, p. 72–77.
5. BUČAS, Jurgis. Kai kurie kultūros vertybių sampratos ir apskaitos klausimai. *Kultūros paminklai*, 1994, nr. 1, p. 129–145.
6. BUČAS, Jurgis. Palikimas ar paveldas? *Naujasis dienovidis*, 1993, nr. 17, p. 6.
7. ČEPAITIENĖ, Rasa. *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius, 2005. 468 p.: iliustr. ISBN 9986-780-76-4.
8. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 4 laida. Vilnius, 2000. 967 p. ISBN 5-420-01242-1.
9. GASILIŪNAS, Virginijus. Bibliografinė neteisybė. *Literatūra ir menas*, 2007, birž. 15, p. 2.
10. GEERTZ, Clifford. *Kultūrų interpretavimas: straipsnių rinktinė*. Sudarė Arūnas Sverdiolas. Vilnius, 2005. 368 p. ISBN 9955-584-84-7.
11. GLEMŽA, Jonas. *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas: paveldosaugos ir paveldotvarkos pagrindai*. Vilnius, 2002. 240, [12] p. ISBN 9986-571-84-7.
12. HARVEY, David C. Heritage pasts and heritage presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies*, 2001, vol. 7, nr. 4, p. 319–338. Prieiga per: EBSCOhost.
13. HOWARD, Peter. *Heritage: management, interpretation, identity*. London; New York, 2005. 278 p. ISBN 0-8264-5898-X.
14. KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas: vertės ir interesų sankirtos požiūriu*. Vilnius, 2004. 75 p. ISBN 9986-19-681-7.
15. KAVOLIS, Vytautas. Daiktų ir reikšmių kaitynės. *Metmenys*, 1993, nr. 64, p. 60–68.
16. Lietuvos istorijos instituto biblioteka [interaktyvus]. Iš *Lietuvos istorijos institutas* [žiūrėta 2007 m. rugsėjo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.istorija.lt/html/biblioteka.html>>.
17. MANŽUCH, Zinaida. *Atminties komunikacija archyvuose, bibliotekose ir muziejuose: Europos Sąjungos strateginio požiūrio analizė: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, komunikacija ir informacija (06 H)*. Vilnius, 2007. 243 p.
18. Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo nuostatai. Iš *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.lnb.lt/doc/teise/07_04_23_lrkm265.pdf [žiūrėta 2008 m. balandžio 5 d.].
19. NORA, Pierre. Pasaulinė atminties viešpatija. Iš *Europos kultūros profiliai: atmintis, tapatumas, religija*. Vilnius, 2007, p. 9–23. ISBN 978-9955-9648-8-9.
20. *Pranės Kupčiūnienės 2007 09 12 el. laiškas*. Autorės el. pašto archyvas.
21. *Santykis su istorine praeitimi XXI amžiaus Vilniuje*: [konferencijos medžiaga]. Sudaryt. Alvydas Nikžentaitis, Aivas Ragauskas. Vilnius, 2004. 72, [4] p.
22. WAIDACHER, Friedrich. *Bendrosios muzeologijos metmenys*. Vilnius, 2007. 533 p. ISBN 978-9955-415-69-5.
23. VĖLAVIČIENĖ, Silvija. Išeivijos spauda Lietuvoje per penketą sovietinio draudimo metų. *Knygotyra*, 2005, t. 44, p. 193–208.
24. ПАЦ, Марк. *О собирательстве*. Москва, 2002. 350 с. ISBN 5-86793-188-9.

ON THE CONCEPT OF PRINTED HERITAGE AND DISPERSION
OF THE LITHUANIAN PRINTED EXILE HERITAGE

ALMA BRAZIŪNIENĖ

Abstract

On the basis of the works by various foreign and Lithuanian authors, the article deals with the concept of printed heritage and its place within the wider system of both tangible and intangible cultural heritage. The Lithuanian printed exile heritage is a part of the Lithuanian printed heritage. Printed exile materials are stored in the major Lithuanian libraries, such as National Martynas Mažvydas Library, Vilnius University Library, the Library of Lithuanian Academy of Science, as well as in main museums of Lithuania.

The article discusses several issues related to the assimilation of Lithuanian printed exile heritage. What is the status of the printed exile heritage compared to other types of cultural heritage? Should it be treated in a special way or as an integral part of Lithuanian printed heritage? What concrete steps should be taken to make it more accessible? The main challenge, in the author's view, is to achieve the right trade-off between the integration of the printed exile heritage and preservation of its uniqueness and identity.

Įteikta 2008 m. vasario mėn.